

CARLES CABRERA

Manacor, una literatura amb el cor damunt la mà

De la mateixa manera que al codirector d'aquesta publicació, Gustau Muñoz, li sorprenia la «promiscuïtat» intel·lectual de Felanitx, sobre la qual vaig parlar en un número anterior, o que la professora de la UV Carme Gregori em comentava que no era normal la quantitat de veus literàries capaç de generar Mallorca per metre quadrat, a mi també m'havia sobtat de sempre l'abundància d'escriptors que ens ha llegat Manacor.

És el segon municipi balear més extens, amb 260 km², i el quart en població, amb 43.808 habitants. El 1300 Jaume II el convertia en vila, però l'evolució demogràfica demostra que, fins al segle XVI, no constituïa cap de les cinc poblacions principals de Mallorca. Això explica potser el fet de per què no tractarem cap escriptor medieval o que la immensa majoria dels noms basculin vers la contemporaneïtat, quan Manacor s'estableix com la segona ciutat mallorquina. També he d'advertir que no fou fins al 1892 que se'n disgregà el municipi de Sant Llorenç des Cardassar, de manera que el glosador Sebastià Gelabert rebé el malnom de Tià de Sa Real pel fet d'haver viscut en aquesta possessió llorencina; val a dir que en aquella època aquelles terres pertanyien encara a Manacor. Per raons d'extensió, tanmateix, només podrem analitzar la producció dels escriptors difunts i

Carles Cabrera (Palma, 1979) és doctor en Filologia Hispànica i Catalana i professor a la Universitat de les Illes Balears. Va ser Delegat de Literatura del Govern Balear del 2010 al 2012. Crític literari a *l'Ara* i col·laborador de diverses revistes, és també l'autor del llibre *Alexandre Ballester: de professió, dramaturg* (Lleonard Muntaner, Editor, 2012)

encara n'haurem de prescindir d'algun. Com que gairebé tots els esmentats són nascuts a Manacor, evitarem repetir cada cop que aquest és el lloc de naixement o defunció i sols altrament ho consignarem. A les conclusions, mirarem d'extreu-re'n certs paral·lelismes per tractar d'escatir algunes de llurs principals caracte-rístiques comunes.

ELS AUTORS

En el Renaixement, a part d'un Mestre Coix de qui no en sabem gaires referències,¹ trobam l'humanista Joan Baptista Binimelis (1539-Palma, 1616).² Estudià Medi-cina a València. Aquesta estada exercí notable influència sobre ell perquè seguiria a la seva obra màxima, la *Història general del Regne de Mallorca*, la petja dels cronistes valencians Beuter i Viciàna. En set volums, l'obra fou redactada en català el 1595 i traduïda per ell mateix al castellà el 1601. Publicà nombrosos estudis en català, espanyol i llatí, majoritàriament perduts, en el camp de la teologia, matemàtica, medicina, astrologia i cartografia.

Deixant de banda el poeta Antoni Anqueta, el setcentista Sebastià Gelabert bas-teix un pont entre Binimelis i el vuit-cents. Tià de sa Real, nascut a Petra el 1715, fou batejat a Manacor, on traspassava l'any 1768. Autor teatral i glosador, escriví comèdies hagiogràfiques, les més ambiciosos, que segueixen l'estructura barroca castellana. També és interessant la comèdia de captius *Pedro Belmar* (1884). Com-pongué tres entremesos còmics i dos glosats extensos. Tota la seva obra és en vers i el més probable és que les obres fossin dictades, perquè pareix que era il·letrat.³

Si prescindim de Bartomeu Domenge, el següent ja és el romàntic Joan B. Bosch (1823-1898). Algunes comèdies foren estrenades, però publicà només la que tro-bava més consistent: el drama històric *Lealtad mallorquina* (1873). A part d'obres bíbliques com *La reina Esther* (1865) o *José el Justo* (1874), esdevé bilingüe arran d'hagiografies com *Santa Margalida* (1864) o unes senzilles *Pastorettes* (1873).⁴

¹ Gabriel FUSTER: *Història de Manacor*, Palma, Lleonard Muntaner Editor (L'Arjau, 2), 2006, p. 151

² Antonio CONTRERAS MAS: «Geografía y Medicina en el Renacimiento Mallorquín: El Historiador Joan Bautista Binimelis», Palma, *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, núm. 49, 1993, pp. 451-484

³ Tomàs MARTÍNEZ MIRÓ: *En Tià de sa Real. Notes per a l'estudi de la figura i l'obra de Sebastià Gelabert*, Sant Llorenç, Ajuntament / Institució Pública Antoni M. Alcover / Associació Flor de Card (Es Pou Vell, 15), 2016

⁴ Joan MAS I VIVES: *El teatre a Mallorca a l'època romàntica*, Barcelona, Curial Edicions Cata-lanes / Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Textos i Estudis de Cultura Catalana, 13), 1986

El 1860 naixia a Palma Mn. Joan Aguiló, que moria a Manacor el 1924. Publicà, amb pròleg de Costa i Llobera, *L'àngel de Nazaret* (1910), poemes religiosos en prosa d'estil verdaguerià, i també enllestí una premiada *Vida de Nostre Senyor Jesucrist* (1914) i una d'inèdita sobre Santa Catalina Tomàs.

Andreu Parera (1861-1953) debutà amb composicions satíriques, humorístiques i moralitzants a *La Ignorància* amb el pseudònim de Ferostes i seguí a *La Roqueta* com a Andreu de la Neu.⁵ Les primeres peces líriques les musicà i estrena ell mateix: *Mestre Pau de la Pau* (1894), sànet musical de costums, li atorgà una popularitat extraordinària. El seguiren sarsueles com *Es cant de s'òliba* (1902). A partir d'aleshores, li musicà Antoni M. Servera la sarsuela *Luz negra* (1932), que havia estat guardonada l'any 1902 amb motiu de la inauguració del Teatre Líric a Palma, o *Miss X* (1933). El 1985 se n'editaren les *Poesies*.

Antoni Maria Alcover (1862-Palma, 1932) es donà a conèixer com a polemista intransigent des de les planes catòliques d'*El Àncora* o *La Aurora*. Se li desperta així una vocació literària decididament en català el 1879. Es dedicà a recollir rondalles i el resultat foren les *Contarelles* (1885 i 1915) i els vint-i-quatre volums de l'*Aplec de Rondalles Mallorquines d'en Jordi des Racó*, gran obra de recreació de la literatura popular que la converteix en una obra mestra del gènere a l'alçada dels grans narradors de rondalles com Perrault o Basile. Anotava els mots que no registraven els diccionaris, fins que se li acudí de crear-ne un. El 1900 llegí una *Lletra de Convit a tots els amadors de la Llengua* amb què invità a participar-hi, i el 1901 començà a editar el *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*. L'any 1911, l'IEC inauguraria una Secció Filològica que s'encarregaria d'elaborar el diccionari i la gramàtica; Alcover va ser-ne nomenat el primer president i s'hi traslladà amb la seva cèlebre «calaixera».

Volia un diccionari que fos alhora sincrònic i diacrònic; els altres s'estimaven més enllestir-ne tres. Un altre entrebanc eren les *Normes ortogràfiques* (1913), que l'Institut havia modificat en contra seva. La ruptura fou inevitable. Se'n tornaria a Mallorca no sense publicar un manifest on hi trencava relacions. I el 1918 en modificà el títol pel de *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Hagué de sol·licitar ajut al govern espanyol i Alfons XIII l'hi concedí. Alcover cridà Francesc de B. Moll, que li remetia cèdules de Menorca, perquè l'ajudàs.

El 1925 s'edità un facsímil de l'obra, que sorprengué tothom per la seva científicitat. La subvenció continuà fins al 1926. En interrompre's, Alcover quedava en

| ⁵ Gabriel FUSTER, *op. cit.*, p. 341

mans d'una subscripció molt minoritària. Però no desistí i, amb lentitud, la publicació continuà fins a veure's enllestit, el 1930, el primer volum; en morir, estava arruïnat. L'obra sortia, a part, amb un seguit de contranormes. Moll li proposà renunciar al seu sistema ortogràfic, però ell vacil·lava; tanmateix, li donà permís per tal que, mort ell, fes el que convingués. Moll culminaria, anys a venir, els deu volums de la publicació (1962).⁶ D'Alcover, se n'han editat els *Dietaris*, la novel·la costumista *N'Arnau* (1916) i l'*Epistolari* entre una cinquantena d'obres i una trentena d'articles més.

Gabriel Fuster i Forteza (1901-1967) publicava en els setmanaris locals el que donaria lloc a la primera *Història de Manacor* (1966). A més, és autor d'una vasta producció literària en el camp teatral i assagístic. En aquest darrer terreny, a banda de l'obra citada, tenim per exemple *Un alzamiento carlista en Mallorca* (1945). Com a dramaturg, escriví indistintament en català i castellà un bon grapat de comèdies i sainets, tres dels quals foren impresos. Edità també alguns treballs sobre farmacologia.

Sebastià Rubí (1905-1985) començà a escriure teatre i sarsueles i se'n cuidava de la direcció, escenografia i vestuari. Els seus primers sainets s'intitulen *Mestre Pep i es futbol* i *Mestre Pep ja és futbolista* (ambdós del 1925). El 1929 escriví i actua alhora a *Sa pedra i sa pedrada*, on fa burla de l'incipient turisme illenc. El 1932 inicia la seva col·laboració amb el citat compositor Servera que, des d'aleshores, s'encarregaria de musicar sarsueles com ara *Llegó tarde Katastrof* (1932). Però 1935 és l'any del seu drama més famós, *Ai Quaquín que has vengut de prim!*, que tracta el tòpic de l'americà, i del 1938, la darrera obra: *El tio Pep se'n va a Muro*.⁷

El dramaturg Sebastià Nicolau (1923-2002) acumula onze obres en vers i setze en prosa: *Genoveva de Brabante* (1933), *Sa monja de la caritat* (1939), sis peces del 1941, quatre del 1942, *Com a venjança: el perdó* (1946), *En Tomeu se'n va a es toros* (1971), dues l'any 1982, *Mal llamp foravila* (1983), *Es veïnats veïnadegen* (1984), *Una família d'embulls* (1989), emesa el 1998 per la segona cadena de TVE i altres recollides dins *Comèdies* (1995) i *Embulls de família* (2000),⁸ totes costumistes. Té també editats uns *Acudits, contarelles i coverbos*.

⁶ Francesc de B. MOLL: «Introducció al Diccionari», dins *Diccionari català-valencià-balear*, en línia: <<https://dcvb.iec.cat/>>

⁷ Sebastià RUBÍ: *Ai Quaquín, que has vengut de prim!*, Manacor, Ajuntament (Escorcolls, 4), 2010

⁸ Sebastià Nicolau SUREDA: *Embulls de família*, Pollença, El Gall Editor (Llibres del Món i la Bolla, 8), 2000

Jaume Vidal Alcover (1923-Barcelona, 1991), nebot del poeta Joan Alcover, entaulà relació amb l'escriptora Maria Aurèlia Capmany. Exercí de professor, catequè i director del Departament de Filologia de la Universitat Rovira i Virgili. Polifacètic, amb una producció àmplia i variada que abraçà tots els gèneres, integrà la lírica insular de postguerra d'ençà de *L'hora verda* (1952) i *El dolor de cada dia* (1957) i constituí, juntament amb Blai Bonet, Josep M. Llompart i Llorenç Moyà un dels quatre grans noms de la generació dels 50. Escriví també relats i novel·les que ambientà a la Mallorca de postguerra i en què cal destacar la pentalogia novel·lística d'*Els anys i els dies*. Com a dramaturg, és autor de peces com *Una Roma per Cèsar* (1969), diverses adaptacions i teatre de cabaret. En qualitat d'estudiós, estampà, entre altres, històries de literatura i dos assajos sobre Llorenç Villalonga, a qui havia conegut a la dècada dels cinquanta. Traduí *A la recerca del temps perdut* (1990-91) de Marcel Proust.

Els pares d'Antoni Mus (Felanitx, 1926-Manacor, 1982) s'establiren a Manacor quan ell comptava sis anys. Als cinquanta, començà com a director fins que arribaria a dirigir la mítica companyia de «teatre regional» Artis, que li havia escenificat fins a nou peces abans del 1965.⁹ El 1974 guanyà el premi Born amb *Els lleons* (1974) i el Ciutat de Palma de Teatre amb *Por* (1977). Com a narrador, tenim volums de narracions com *La lloriguera* (1967, premi Ciutat de Manacor), *Diàfora* (1975), *Les denúncies* (1976), *Vida i Miracles de n'Aineta dels matalassos* (1977, premi Víctor Català), *Mal de nit* (1981) i les novel·les *Bubotes* (1977, finalista del Sant Jordi) i *La senyora* (1980, Sant Jordi 1979). D'aquesta darrera, se n'enllestí una versió cinematogràfica de Jordi Cadena de la qual es derivà un considerable reconeixement popular.

Guillem Fullana Hada d'Efak (Río Muni, Guinea Equatorial 1929/30-Palma, 1995), més conegut com a Guillem d'Efak, s'establí a dos anys a Manacor. Com a escriptor és autor de diversos poemaris recollits a *Poemes, cibles i cançonetes* (1956-1993) (1994) i pòstumament encara se'n publicaren altres tres reculls. En narrativa és autor de *Les vacances d'en Jordi* (1968) i *La ponentada gran* (1979). Els seus dramas més significatius els podeu llegir a *Teatre* (2000).¹⁰

Miquel Àngel Riera (1930-Palma, 1996), proposat per al Nobel de Literatura, enceta la seva carrera amb *Poemes a Nai* (1965) i el 1985 acaba aplegant tota la seva lírica dins *Tots els poemes* (1957-1981). Però destaca sobretot en un vessant

⁹ Antoni NADAL: «Presentació», dins Antoni Mus, Joan Soler i Antich, Josep M. Palau i Camps, *Teatre per la llibertat*, Palma, Publicacions de «Sa Nostra» (Tià de sa Real, 61), p. 10

¹⁰ Guillem d'EFAK: *Teatre*, Pollença, El Gall Editor (El Món i la Bolla, 5), 1998

novel·lístic que descobrí tard, a començament dels setanta, i que encetà amb *Fuita i martiri de Sant Andreu Milà* (1973), integrant d'una tetralogia ambientada durant la Guerra. Les dues darreres obres són molt més introspectives: *Els déus inaccessibles* (1987, Premi Nacional de Literatura) i *Illa Flaubert* (1990, premis Josep Pla, Crexells, Ciutat de Barcelona i de la Crítica 1991). També és autor dels volums de narracions *La rara anatomia dels centaures* (1979) i *Crònica lasciva d'una decadència* (1995).

Guillem Vidal (1945-1992) es llicencià en Filologia Catalana a la Universitat de Barcelona. El 1967 publicà les narracions *Els sagraments* i, ja pòstumament, se n'editaren els volums de relats *Ai de tu, si t'enamores* (1994, premi Marià Vayreda 1993), *Coverbos de na Miquela* (1994) i la novel·la *Jocs d'infantesa* (1998). Deixà inèdits un aplec de narracions, *Lluna d'agost*, així com tota la seva dramaturgia.

Gabriel Galmés (1962-2001) es llicencià en Filologia Anglesa a la Universitat de Barcelona i treballà a l'Institut Na Camel·la de Manacor. Es donà a conèixer el 1985 amb l'aplec *Scala averni*, que reestructuraria en el llibre de relats *Parfait amour* (1986). És, així mateix, autor de les novel·les *El rei de la casa* (1988), *La vida perdurable* (1992), *El rei de la selva* (1997) i *Una cara manllevada* (2000). Tots cinc publicats a Quaderns Crema. Pòstumament, el Govern li atorgà el Premi Ramon Llull (2002), essent considerat una de les veus més sòlides de la seva generació.

CONCLUSIONS

No casualment Manacor és, encara ara, la capital illenca del teatre. Hem de tenir en compte la nòmina llarga de dramaturgs que ens ha llegat: Bosch, Parera, Rubí, Nicolau, d'Efak, Mus, els dos Vidal... Moltes de llurs obres han estat representades en els diversos teatres que ha tingut: el Femenies (1872-1950), el Principal (1922-69), la sala Imperial (1953-1985) el Municipal (1985-) o l'Auditori (2012-). Particularment, sobresurt una tradició sarsuelística bilingüe que agermana música i literatura des del temps de la sarsuela *Don Bisílabo o un hechizado* (1866) de l'esmentat Bosch. Efectivament, aquest gènere despertà afecció i arrelà fonament a Manacor, on grups d'actors professionals¹¹ o *amateurs* ja estrenaren devers final del XIX peces de Parera¹² o Rubí. Rubí i Gabriel Fuster compongueren, a quatre mans, les sarsueles *Amor de muñecos* (1931) i *Divorcios frustrados* (1932) i, de fet, Rubí mateix arrancà com a actor a la sarsuela *La flor del bosc* (1928) de Parera.

¹¹ Gabriel FUSTER, *op. cit.*, p. 318

¹² *Ibid*

Observem, finalment, els paral·lelismes entre aquests dos autors i Nicolau, les obres del qual anaren també sempre adreçades a actors afeccionats. No deixem tampoc de banda que el 1887 s'havia fundat la notable Capella de Manacor. Anys a venir, s'entaularia la relació entre Vidal Alcover, Efak i Mus amb Antoni Parera (els tres darrers compongueren nombroses cançons en català)¹³ fins al punt que Guillem d'Efak s'associarà gairebé exclusivament amb el món de la música.

Quant a les relacions dels manacorins entre ells, val a dir que la *Història general del Regne de Mallorca* de Binimelis romangué molts d'anys inèdita fins que, el 1916, Mn. Alcover en donà a conèixer alguns fragments de l'original català. O que l'anomenat «Apòstol de la Llengua», al volum cinquè de *Rondaies*, aplegà trenta-una contarelles de Tià de sa Real que posaren de manifest fins a quin punt Gelabert fou un home mitificat, de la mateixa manera que Efak s'inspira en els reculls d'Alcover a *Rondalla de rondalles* (1993).¹⁴ És ben possible que Bosch conegués la *Comèdia de sant Antoni de Viana* (1752) de Gelabert en emprendre el seu *Sant Antoni Abat* (1864). Vidal Alcover edità quatre volums de Gelabert entre el 1981 i el 1985 a la col·lecció que duu el nom d'aquest darrer, fundada i codirigida per Riera, el qual s'inicia al món de la literatura gràcies precisament a Vidal Alcover. A Tià de sa Real, apareixerien moltes publicacions d'escriptors manacorins com ara *Scala averni* de Galmés, *Poemes, cobles i cançonetes* de Guillem d'Efak, *Jocs d'infantesa* de G. Vidal, *El mirador* (1996) de Vidal Alcover o *El Judes blau* (2001) de Llorenç Femenias. Per la seva banda, Mn. Aguiló havia intervingut al I Congrés Internacional de la Llengua Catalana organitzat i presidit per Alcover a Barcelona el 1906, i a la seva mort, la necrologia l'escribí Alcover al *Bolletí* (1923-24).

És important també constatar que la «fuga de cervells» mallorquins, en els anys del «boom» narratiu del 68»,¹⁵ l'any precisament en què Vidal fixà la residència a Barcelona, també afectà Manacor. Vidal Alcover i Guillem Vidal se n'hi anaren a viure —i, de fet, hi mantingueren una relació estreta—, i també ho havia fet Guillem d'Efak el 1964. Membre dels Setze Jutges des de poc després de traslladar-s'hi, el 1980 tornà a Palma i deixà el món de la cançó. A la Ciutat Comtal, emperò, havia fundat el 1965 la Cova del Drac, on es representà el teatre de

¹³ Xavier BARCELÓ PINYA: *Història, memòria i mite a la narrativa d'Antoni Mus*, Barcelona/Palma: pam/uiib (Biblioteca Miquel dels Sants Oliver, 27), 2006, p. 19

¹⁴ Antoni NADAL: *Teatre modern a Mallorca*, Barcelona/Palma, PAM/UIB (Biblioteca Miquel dels Sants Oliver, 8), 1998, p. 148

¹⁵ Xavier BARCELÓ PINYA, *op. cit.*, p. 19

cabaret de Vidal i Capmany aplegat dins *Ca, barret!* i en què el mateix Guillem d'Efak també escriu i actua.¹⁶

En definitiva, Manacor, segona població mallorquina, ha demostrat des de sempre un interès i una sensibilitat especial per a la literatura, la música, el teatre i la cultura. I avui dia, homes i dones com Damià Duran, Gabriel Barceló, Jaume Santandreu, Hilari de Cara, Maria Antònia Oliver, Jaume Mesquida, Bernat Nadal, Tomeu Matamalas, Joan Antoni Cerrato, Pere Fullana, Maria Magdalena Gelabert, Josep Lluís Aguiló, Toni Gomila o Antoni-Lluís Reyes, a part d'una plèiade d'historiadors, lingüistes, periodistes, filòsofs, cronistes o investigadors entre altres continuen assegurant un esdevenidor més que prometedor per a aquest cor de les lletres mallorquines. ☺

MÈTODE

Revista de Biblioteques de la Investigació • Núm. 4 (2020)

BO PER MENJAR

OCEANS
L'IMPACTE DELS CAFAS GLOBALS EN EL MAR

ESTÀNDARI
ELS MADRS DE LA COMPLE

LES PLANTES

SUBSCRIV-TE A
MÈTODE

Preu Subscripció anual (4 números l'any):
33€ per a Espanya, 45€ per a l'estranger. www.metode.cat

| ¹⁶ Gabriel FUSTER, *op. cit.*, p. 318